

N:o 19.

Af herr **Lindgren**, *angående skrifvelse till Konungen med begäran om framläggande af förslag till omorganisation af e. o. professorsinstitutionen.*

I punkten 71 å 8:de hufvudtiteln i årets statsverksproposition begäres på extra stat för år 1907 ett förslagsanslag af 50,000 kronor för bestridande af föreslagna löneförbättringar för extra ordinarie professorer vid universiteten och Karolinska institutet. Denna begäran är för mig i första hand ett glädjande vittnesbörd om Kungl. Maj:ts intresse för landets högre bildningsanstalter och omvårdnad om dessas målsmän, men ett bifall från Riksdagens sida till ifrågavarande framställning skulle efter mitt förmenande ingalunda verka uteslutande gagnande, i det att man genom en ny höjning af de e. o. professorernas löner lade ett väsentligt hinder i vägen för en rationell omorganisation af e. o. professorsinstitutionen, hvilken omorganisation erfarenheten visat vara i vissa stycken oafvisligt nödvändig. Jag har varit i tillfälle att på nära håll följa denna institutions tillkomst och utveckling och bevittna det missnöje från olika sidor och de slitningar, som alstrats under de gångna åren, allt till följd af en från början oklar organisation. På grund af denna min erfarenhet och min uppfattning om ärendets stora vikt för vår kulturella utveckling, har jag ansett det vara min skyldighet att, då frågan nu förts fram till Riksdagen, framlägga de synpunkter, som synas mig böra blifva bestämmande vid dess lösning.

Därvid är en kortfattad öfversikt af universitetsorganisationen i allmänhet och e. o. professorsinstitutionen i synnerhet oundviklig.

Den vetenskapliga kulturen, hvars stora betydelse för en modern stats hela utveckling här icke behöfver särskildt framhållas, är beroende af åtskilliga omständigheter. Väl får den sin prägel af ett folks särskilda begåfning och kynne, men påverkas äfven i väsentlig grad af de högre undervisningsanstalternas organisation.

Att *kulturutveckling* och *universitetsorganisation* på det intimaste sammanhånga med hvarandra, därpå lämnar Tyskland det mest slående exempel. Jag tillåter mig att till belysning häraf citera en fransk författare (Ferdinand Lot, *L'enseignement supérieur en France*, Paris 1892), som bedömer de tyska förhållandena på följande sätt:

»A mesure que j'étudiais mieux l'organisation des facultés françaises en la comparant avec celle des universités étrangères, et particulièrement de l'Allemagne la certitude désolante de notre faiblesse et de l'écrasante supériorité de l'Allemagne s'est peu à peu imposée à notre esprit. *L'hégémonie scientifique de l'Allemagne dans toutes les branches de la science sans exception, est actuellement reconnue par tous les peuples civilisés.** C'est un fait notoire, que l'Allemagne à elle seule produit beaucoup plus que tout le reste du monde réuni. Sa supériorité dans la science fait le pendant de celle de l'Angleterre dans le commerce et la marine. Peut-être même est-elle proportionnellement plus grande encore.

Cette supériorité, l'Allemagne la doit-elle à sa race? C'est naturellement ce que pensent tous les Allemands, plus que jamais infatués d'eux-mêmes. Certes je ne nierai ni l'intelligence, ni l'opiniâtreté, ni le travail acharné des professeurs et des étudiants allemands; mais d'autres peuples avec des qualités différentes, moins de persévérance peut-être, mais plus de vivacité, peuvent arriver à des résultats analogues ou supérieurs; c'est du moins ma conviction. *Le secret de l'hégémonie scientifique de l'Allemagne est trouvé depuis longtemps; on peut l'énoncer en deux mots: c'est l'organisation de ses Universités.** *L'organisation, remarquons-le bien, et non pas seulement universités.*».

Det bör sålunda vara af intresse att erfara principerna för de tyska universitetens organisation. Den tyska universitetsläraren har en dubbel ställning och uppgift. Han är på samma gång vetenskaplig forskare och

* Kurs. af mig.

ungdomens lärare. Härpå beror den egentliga karaktären af de tyska universiteten; de äro på samma gång akademier och undervisningsanstalter. Vetenskaplig skicklighet, ådagalagd genom produktiv verksamhet, är kompetensvillkoret för alla universitetsläraretjänster. Universitetslärarne utgöras af tre klasser: 1) privatdocenter, 2) ausserordentliche (extra ordinarie) Professoren, 3) ordentliche (ordinarie) Professoren. Docenterna äro oafflönade. Extra ordinarie professorernas uppgift är att deltaga i undervisningen. De hafva icke säte i fakulteterna. De ordinarie professorerna handhafva universitetens förvaltning, undervisa och examinera. De ordinarie hafva jämnt dubbelt så stor lön som de extra ordinarie. Det ömse- sidiga förhållandet mellan dessa trenne kategorier af lärare är det, att den ena framgår ur den andra. Man börjar som docent, verkar därefter som e. o. professor och slutar i allmänhet såsom professor. Den ofvan citerade franske författaren, Ferdinand Lot, har på följande sätt uttryckt förhållandet mellan de trenne slagen af universitetslärare:

»On voit par ces quelques mots que l'érudition et des recherches personnelles sont indispensables pour entrer dans l'enseignement supérieur allemand. Ce n'est pas tout: le privat-docent ne sera nommé professeur extraordinaire que s'il fait preuve d'une activité scientifique incessante sous forme d'ouvrages, d'articles dans les revues, de compte-rendus, etc. Le professeur extraordinaire devra à son tour travailler énormément pour arriver à être nommé professeur ordinaire. Ce dernier jouit de privilèges importants; il est inamovible et n'est jamais mis à la retraite sous aucun prétexte; jusqu'au dernier jour de sa vie il touche son traitement et conserve sa chaire, même s'il n'est plus capable de professer. Néanmoins il n'est pas à craindre que le professeur ordinaire abuse de ses avantages pour s'endormir dans un repos apathique».

Af föregående framgår ju otvifvelaktigt, att Tysklands betydliga vetenskapliga kultur är till väsentlig del ett utslag af dess universitetsorganisation. Vetenskaplig produktion är villkor för ernående af hvarje läraretjänst. För hvarje trappsteg inom universitetskarriären är en täflan nödvändig, som resulterar i produktiv vetenskaplig verksamhet. Detta system frambringa en stam af universitetslärare, hvilken såväl med afseende å vetenskaplig skicklighet som lärareduglighet torde stå främst bland alla länders.

Nu bör det framhållas, att de svenska universiteten i allmänhet äro organiserade i likhet med de tyska. Sålunda räknar Fr. Paulsen (professor i filosofi vid Berlins universitet i sitt kända arbete: »Die deutschen Universitäten») Österrikes, Schweiz', Hollands och de skandinaviska ländernas universitet till den tyska typen i motsats till den franska och den engelska. Liksom i Tyskland skall den svenska universitetsläraren vara på samma gång forskare och lärare. Enligt den nuvarande, välformulerade så kallade befodringsparagrafen skall endast den vetenskapliga skickligheten — i sig innefattande äfven lärareförmågan — vara bestämmande vid lärareplatsers besättande. Denna principiella likhet, som äfven sträcker sig till fakultetsindelning, undervisningssätt o. s. v. får man icke uppfatta så, som vore den svenska organisationen en efterrapning af den tyska. Våra universitet hafva säkerligen utvecklats på fullt nationell grund. Likheten beror på gemensamheten på det andliga området i allmänhet, främst på det band, hvarmed reformationen förenade de germanska folken.

Det lider väl icke heller något tvifvel därom, att principer af samma art som de, hvilka ofvan refererats från den tyska universitetsorganisationen, lågo till grund för 1877 års universitetsreform, hvarigenom de förutvarande adjunkturerna ombildades till e. o. professorer. Man finner nämligen i statsrådsprotokollet af den 8 januari 1877 bestämda gränser dragna mellan docenter, extra ordinarie professorer och ordinarie professorer. Och beträffande de tvenne senare kategoriernas förhållande till hvarandra heter det, att »tillfälle stode öppet för dessa akademiska lärare (de e. o. professorerna), att vid ordinarie professors afgang i behörig ordning vinna befordran till den högre aflönade tjänsten». Var sålunda denna förändring i princip fullt berättigad och väl ägnad att blifva lyckobringande för svensk vetenskaplig kultur så blefvo detaljerna i många afseenden långt ifrån lyckligt genomförda.

Under den gångna tiden har i följd häraf en hel del olägenheter i e. o. professorsinstitutionen framträtt. Först och främst är det ett uppenbart missförhållande, att åtskilliga själfständiga, till och med centrala ämnen representeras af e. o. professorer. Detta är naturligtvis alldeles stridande mot principen, att e. o. professorerna i regeln skola vara genomgångsplatser. Ifrågavarande missförhållande bör därför snarast möjligt rättas.

Lika oegentlig är den uppdelning, som vissa stora ämnen efter hand undergått och hvarvid skötseln af den största och viktigaste vetenskapsgrenen öfverlämnats åt den e. o. professorn. Så har skett med afseende å anatomen både i Lund och Upsala, i det att den historiskt äldsta och

för den praktiska läkaren viktigaste delen: den makroskopiska anatomin, som fordrar den största mogenheten och erfarenheten hos läraren, öfverlämnats åt den e. o. professorn, under det att anatomiens yngre och från praktisk läkaresynpunkt mindre tillämplig gren, histologien, som är vida bekvämare och lättare att handhafva, för närvarande skötes af den ordinarie professorn.

Vidare måste det anses såsom ett misstag, att de e. o. professorer, som icke representera själfständiga ämnen, fingo säte och stämma i fakulteterna. Tydligt är, att en representant för hvarje ämne är tillräckligt. Erfarenheten lär, att slitningar synnerligen lätt uppstå, om tvenne personer skola leda samma sak. Det vore ingalunda svårt att ur de senare årens universitetshistoria påvisa, till hvilka konflikter det för, när två professorer i samma ämne hafva lika röst i fakultet. Att dylika slitningar icke äro till nytta för universitetslifvet, är uppenbart och behöfver icke närmare utvecklas.

Särskildt är det naturligtvis i högsta grad oegentligt, att en e. o. professor, som själf befinner sig på en öfvergångsplats, skall deltaga vid bedömandet af kompetens och förslagsrum till de ordinarie professurernas besättande. Hans omdöme kan därigenom ofta blifva satt på hårdare prof än det tål. Och de ofta svårlösta befodringsfrågorna kompliceras härigenom på ett onödigt sätt.

Slutligen bör det framhållas, att det finnes platser vid våra universitet, nämligen de s. k. laboratorstjänsterna, hvilka med afseende å kompetens, undervisnings- och andra tjänsteåligganden i detalj äro fullt jämställda med vissa e. o. professorer. Detta senare visar, liksom den första anmärkningen, att någon *enhetlighet* i e. o. professorsinstitutionen icke förefinnes.

Det är sålunda uppenbart, att e. o. professorsinstitutionen i sitt nuvarande skick icke äger den harmoni, som den borde äga. Lika tydligt är det för den, som intresserar sig för universitetens välfärd, att en förändring snarast möjligt måste ske, om icke universiteten och deras verksamhet därpå skola blifva lidande. Tvenne möjligheter kunna tänkas för den föreliggande frågans lösning.

Den förändring, som låge närmast till hands, vore, att alla e. o. professorer gjordes till ordinarie. Denna lösning har föreslagits af den 1899 tillsatta så kallade universitetskommittén. Bakom denna till synes så enkla åtgärd ligger emellertid en organisationsförändring, som enligt många erfarne universitetsmäns åsikt skulle medföra betydlig tillbakagång och försämring.

Svåra olägenheter skulle nämligen medfölja en dylik förändring. Det är i allmänhet nödvändigt och alltid önskligt, att det finnes öfvergångsplatser mellan docenter och ordinarie professorer. Tysklands universitetslif ådagalägger, att en dylik mellangrads förhandenvaro framkallar och ökar den vetenskapliga verksamheten.

Äfven från läraresynpunkten är denna anordning nödvändig. Docenterna äro i allmänhet endast pröfvade i vetenskaplig verksamhet. Det bör därför finnas ett öfvergångsstadium från docentur till ordinarie professur, där den nödiga lärareerfarenheten och mognaden förvärfvas.

I de stora ämnena kunna under alla omständigheter biträdande lärare under namn af prosektorer, laboratorer, assistenter m. m. vid undervisningen icke undvaras. Om nu i och med förändringen den principen fastslås, att alla fast aflönade lärare, som hafva vetenskaplig kompetens, skola vara professorer, så blifver det nödvändigt att uppgifva fordran på vetenskaplig kompetens för dessa biträdande lärare. Man skulle då erhålla tvenne helt olika kvalificerade akademiska lärare. Oegentligheten häraf ligger i öppen dager. Såväl den vetenskapliga verksamheten som undervisningen skulle taga skada af en dylik anordning.

Men största och viktigaste anmärkningen mot universitetskommitténs förslag ligger emellertid i den onaturliga bredd, som vårt universitetsväsen i vissa delar derigenom skulle erhålla, under det att andra delar blefve svagare tillgodosedda. Detta visas bäst genom exempel, som jag hämtar från det område, där jag har störst erfarenhet, nämligen det medicinska. I den händelse alla e. o. professorer utan vidare gjordes till ordinarie professorer, så skulle Sverige erhålla sju (7) professorer i anatomi, under det att Norge och Danmark äga respektive en (1) sådan. Karolinska institutet med 261 studerande skulle erhålla 22 ordinarie professorer, under det att Berliner-fakulteten, (vintersemestern 1904—1905) med 953 studenter har 15 ordinarie professorer och Münchener-fakulteten 13 tjänstgörande ordinarie professorer på 981 studerande, Leipziger-fakulteten 11 ordinarie professorer och 455 studerande. Uppsalas medicinska fakultet skulle erhålla 14 ordinarie professorer på cirka 150 studenter. Göttingen med 157 medicinare har 10 tjänstförrättande ordinarie professorer. Lunds medicinska fakultet med 79 medicine studerande skulle få 12 ordinarie professorer (däri inberäknadt den i år föreslagna professuren i farmakologi). De mindre tyska universiteten, t. ex. Kiel med 209 medicinare, Jena med 171 medicinare, ha respektive 9 och 10 ordinarie professorer.

Svårigheter med de naturvetenskapliga och medicinska institutionernas

handhafvande och skötsel kunna äfven uppstå, om det nu diskuterade förslaget antages. Tydligt är, att tvenne likställda ordinarie professorer kunna göra anspråk på hvar sin institution. En uppdelning af de gamla institutionerna eller anskaffning af nya blefve då nödvändig. I båda fallen måste säkerligen nya anslag beviljas.

Af det föregående finner man, att detta förslag att lösa e. o. professorsfrågan icke är antagligt. Man måste därför söka efter andra utvägar. Det återstår då icke annat än att reformera e. o. professorsinstitutionen från grunden. De e. o. professurer, som representera själfständiga ämnen, böra snarast möjligt förändras till ordinarie. — De öfriga e. o. professurerna böra befrias från fakultets- och examinationsgöromål och förändras till det, som de ursprungligen voro afsedda att vara, nämligen öfvergångsplatser, från hvilka de ordinarie professorerna framgå.

Detta senare kan tydligen endast ske successivt, då det naturligtvis icke är möjligt att verkställa denna förändring förr än vid de särskilda e. o. professurernas ledigblifvande.

Den nu i sina allmänna drag skizzerade anordningen äger många tydliga fördelar i motsats till den nu varande ordningen eller universitetskommitténs förslag. Den gör rättvisa åt de e. o. professorer, som representera själfständiga ämnen. Den sörjer för utbildningen af en stam prövade universitetslärare. Den är anpassad efter landets tillgångar. Den princip, som ligger till grund för densamma, är, såsom i inledningen framhållits, pröfvad och värderad i det land, där universitetsbildningen står högst.

Någon skulle möjligen kunna anse detta förslag med sina olika kategorier af lärare vara till naturen byråkratiskt. Men detta är ingalunda fallet. I sin egenskap af vetenskapsidkare äro alla universitetslärare lika. Den ställning, som en sådan intager, vare sig han är docent, e. o. professor eller ordinarie professor, betingas framför allt af hans verksamhet såsom vetenskapsidkare. Kategoriindelningen afser att sporra till vetenskaplig id. Borttages denna indelning, så nedsättas också kompetensfordringarna. Universitetslärarne kunna då lätt öfvergå från att vara på samma gång vetenskapsidkare och ungdomens lärare till funktionärer, till ämbetsmän, för hvilka en viss bestämd daglig tjänstgöring är till fyllest. Ett sådant system, som är motsatsen till det föreslagna, är snarare byråkratiskt.

En anmärkning, som kan framställas mot det förslag, som här ofvan i sina grunddrag formulerats, är den, att äldre förtjänta e. o. professorer kunna blifva utestängda från den ordinarie professuren i de fall, då en

jämnårig person innehar den senare platsen. Denna svårighet undgås emellertid därigenom, att Kungl. Maj:t efter tagen hänsyn till vederbörandes framstående verksamhet såsom lärare och forskare gör honom till personlig ordinarie professor samt tilldelar honom ett personligt lönetillägg, som bör tagas ur en särskild fond, bildad genom besparingar vid tjänsters ledigheter, då full lön icke utdelas.

Den fråga, hvarpå jag nu i det föregående velat fästa Riksdagens uppmärksamhet, har visserligen för kort tid sedan varit föremål för undersökning af den så kallade universitetskommittén, men har icke blifvit behandlad på ett så allsidigt och uttömmande sätt, att icke en ny pröfning är af nöden. Den kritik, som kommittéförslaget varit utsatt för från universitetsmyndigheternas sida, bevisar detta till fyllest.

På grund af hvad jag nu anfört, får jag därför vördsamt hemställa,

att Riksdagen ville besluta att i underdånig skrifvelse anhålla, det Kungl. Maj:t täcktes efter vederbörlig saklig utredning framlägga förslag till definitiv omorganisation af e. o. professorsinstitutionen och att först i sammanhang med denna omorganisations genomförande förändringar i de extra ordinarie professorernas löneförmåner måtte vidtagas.

Stockholm den 25 januari 1906.

Hj. Lindgren.